

Enderrocar la *ciudadella* del caciquisme. La corrupció política en el pensament d'Enric Prat de la Riba

Maria Gemma Rubí Casals

Universitat Autònoma de Barcelona

1. Introducció

El fenomen de la corrupció política a la Catalunya dels primers anys del segle XX és una temàtica molt àmplia que presenta un ventall polifacètic d'angles per a centrar l'atenció.¹ Tot i que fins al segle XX a Espanya el mot *corrupció* no apareix de manera reiterada, sinó escassament intermitent, en els debats públics articulats al voltant de les denúncies de pràctiques polítiques il·lícites, sí que de manera progressiva i en la mesura que s'ampliava l'opinió pública com a caixa de ressonància, i més tard amb l'eclosió de la política de masses, el concepte irrompé amb força provinent d'altres denominacions pertanyents al mateix camp semàntic, com *irregularitat*, *arbitrarietat*, *immoralitat* o bé *abús de poder*, i, naturalment, entesos tots aquests vocables com a sinònims de *caciquisme*.² Sinònims, doncs, tots ells, d'unes percepcions determinades de com s'havia d'exercir el poder o de com calia fer política, almenys en termes morals, si bé amb repercussions polítiques; en definitiva, de quin havia de ser el bon govern o la bona política.

A l'Europa occidental el fenomen de la corrupció prengué força com a ítem polític amb l'adveniment de la modernitat política liberal, en el decurs del llarg segle XIX, en l'etapa del naixement de la moderna burocràcia estatal, de la delimitació entre les esferes pública i privada, i també de la lluita contra el clientelisme i el patronatge, pràctiques sociopolítiques provinents de l'Antic Règim, però que romangueren bo i reconvertides en el decurs del llarg segle XIX.³

1. Aquest treball s'inscriu en els projectes de recerca competitius del Pla Nacional d'Investigació HAR-2009-08989 i HAR2015-67173-P, del Ministeri d'Economia i Competitivitat.

2. De fet, en el diccionari de conceptes polítics del segle XIX l'entrada és inexistent, a diferència del volum destinat al segle XX, ja que en el primer volum el vocable *corrupción* no existeix com a veu. Vegeu Javier FERNÁNDEZ SEBASTIÁN i Juan Francisco FUENTES (dir.), *Diccionario político y social del siglo XIX español*, Madrid, Alianza, 2002; i Javier FERNÁNDEZ SEBASTIÁN i Juan Francisco FUENTES (dir.), *Diccionario político y social del siglo XX español*, Madrid, Alianza, 2008.

3. Sobre una definició de *corrupció* en sentit històric, vegeu especialment J. VAN KLAVEREN, «Corruption as a historical phenomenon», a A. J. HEIDENHEIMER, M. JOHNSTON i V. T. LE VINE (ed.), *Political Corruption: A Handbook*, New Brunswick, Transaction, 1989, p. 73-86. Vegeu una mirada comparativa amb Europa a T. KERKHOFF,

En conseqüència, les percepcions modernes sobre la bona política, la moralitat pública o bé el prototipus del ciutadà exemplar o de les institucions virtuoses, entronquen amb l'auge de les tesis del regeneracionisme finisecular, que van culpabilitzar fonamentalment el mal govern, els vicis o les pràctiques irregulars —que es presumien inherents a l'oligarquia governant—, la paràlisi i el mal funcionament del conjunt del règim liberal, no ja de la Restauració, sinó del liberalisme espanyol des de l'inici.

Cal recordar en aquest sentit que els intel·lectuals, els literats i els polítics de l'època, dinàstics o no, monàrquics o republicans, nacionalistes, carlins o socialistes, tots ells es van veure imbuïts de la idea que calia regenerar la nació, reestructurar l'Estat i ressuscitar una Espanya que consideraven decadent i deprimida, en definitiva, sense pols, tal com deia l'article de Francisco Silvela publicat a l'agost del 1898, un xic abans de la derrota espanyola davant dels Estats Units. Aquest sentiment s'intensificà arran de la crisi finisecular i la pèrdua de les darreres colònies de l'Imperi espanyol d'ultramar, però tanmateix no era una novetat, almenys d'ençà de la dècada dels anys setanta del segle XIX (si atenem l'obra de l'institucionalista Gumersindo de Azcárate), dels anys vuitanta (els intel·lectuals vinculats a l'Ateneu de Madrid) i sobretot dels noranta (entre d'altres, Adolfo Posada, Francisco Silvela, Ricardo Macías Picavea i Lucas Mallada).

El catalanisme polític també desenvolupà la seva pròpia recepta regeneracionista, i aquí apareix el pensament polític de Prat de la Riba, que fonamentalment sintetitzà en la seva obra *La nacionalitat catalana* (1906), on abocà, a més, l'ideari desplegat per les aspiracions polítiques i nacionals d'aquest moviment. En la seva obra periodística, en els articles publicats a la *Revista Jurídica de Catalunya* i en els seus llibres, Prat tractà de fonamentar el projecte polític de la Lliga Regionalista, un projecte que pretenia assolir l'autonomia política de Catalunya mitjançant la modernització d'Espanya i que, per tant, aspirava a renovar la política en profunditat. Aquesta darrera aspiració la compartiren alguns representants destacats de les generacions del 1898 i del 1914 i el filòsof José Ortega y Gasset la sintetitzà en la seva coneguda conferència «Vieja y nueva política», pronunciada al Teatre de la Comèdia de Madrid el 23 de març del 1914.⁴

En aquests debats de denúncia, la lluita contra la corrupció política es condensa en el combat contra la concepció caciquista de la política. Això s'esbrina perfec-

R. KROEZE i P. WAGENAAR, «Corruption and the Rise of Modern Politics in Europe in the Eighteenth and Nineteenth Centuries: A Comparison between France, the Netherlands, Germany and England. Introduction», *Journal of Modern European History*, núm. 11 (2013), 1, p. 19-30. Sobre corrupció política i modernitat, vegeu J. Y. ENGELS, «Corruption as a Political Issue in Modern Societies: France, Great Britain and the United States in the Long 19th Century», *Public Voices*, vol. x, núm. 2 (2008), p. 68-84. Es pot trobar una reflexió sobre l'etimologia històrica del terme *corrupció política* en el discurs del liberalisme espanyol de mitjan segle XIX en el meu treball «La représentation de la corruption. L'Espagne dans la construction du libéralisme politique (1840-1868)», a O. DARD *et al.* (coord.), *Scandales et corruption à l'époque contemporaine*, París, Armand Colin, 2014.

4. J. ORTEGA Y GASET, *Vieja y nueva política: Conferencia dada en el teatro de la Comedia el 23 de Marzo de 1914*, Madrid, Revista de Occidente, 1928.

tament en el pensament de Prat quan parla de política, de la necessitat de reformar l'Estat, de cercar la veritable representació dels interessos dels homes i de les regions, perquè Prat creia que la que hi havia estava falsejada, era fictícia i no representava la societat catalana. Prat no era la Lliga, però exercia un protagonisme gairebé omnímode. Malgrat el repartiment de papers amb Francesc Cambó, que s'ocupà de la política parlamentària —i ell, Prat, de la política catalana—, Prat de la Riba exercí un rol molt actiu en la direcció de la Lliga Regionalista. Com recorda Antoni Rovira i Virgili, era el director del partit, volia la plenitud del poder.⁵

Per això, entenem que l'anàlisi d'aquesta temàtica és inseparable del pensament polític de Prat de la Riba, com de les estratègies impulsades en cada conjuntura pel comitè d'acció política de la Lliga Regionalista. Unes pautes de praxi política que podríem veure reflectides per exemple en: les instruccions precises orientades a maximitzar els esforços electorals i així mobilitzar i captar el màxim nombre de vots; en la denúncia d'escàndols de corrupció que van tenir lloc en l'ajuntament de Barcelona governat pel partit republicà radical (l'afer del projecte d'abastament d'aigües de 1910 va ser objecte de debat al Congrés de Diputats); o bé el decantament vers una política electoral possibilista que va dur a la Lliga a ser inclosa en l'encasellat oficial i a participar, si calia, de la corrupció electoral per tal d'obtenir la representació dels districtes catalans ⁶.

És precisament en períodes de crisi o de transició quan la ciutadania i els diferents actors institucionals tendeixen a sostenir una visió crítica de les pràctiques de govern i un consens força generalitzat a l'entorn del desprestigi de la política, que pot ser més o menys accentuat en funció de la conjuntura històrica. És aleshores quan es planteja la necessitat de regenerar els hàbits i les pràctiques de poder per tal de recompondre i recuperar un equilibri suposadament perdut que en el decurs del llarg segle XIX se centrava prioritàriament en la *moralització* de la vida pública, per bé que no sempre se n'especificués el contingut. Aquesta preocupació no era nova, sinó que derivava de la visió cíclica que a Occident els pensadors clàssics tenien de les formes de govern i de la distinció que feien entre les formes pures i les degenerades; una mirada que encara era prou estesa a l'albada del segle XX. Què s'entenia a cada època per moralització de la vida pública variava en funció de les conjuntures polítiques i les lluites pel poder. La necessitat de moralització, en conseqüència, es vinculava a una atrofia o desviació de la dinàmica —que es presumia idealitzada— del sistema polític.

El debat que els intel·lectuals de diverses tendències, significativament a l'Europa del sud i de l'est, van atiar durant el darrer quart del segle XIX anava adreçat en gran manera a criticar les insuficiències del liberalisme parlamentari nascut a l'escalf

5. Puig i Cadafalch s'ocupava de les institucions i de la cultura, i Duran i Ventosa, dels afers municipals. Vegeu A. ROVIRA I VIRGILI, *Prat de la Riba*, Barcelona, Edicions 62, 1968.

6. G. RUBÍ, «Coaliciones de turno. Corrupción electoral y política competitiva en la Cataluña de la Restauración (1900-1923)», *Mélanges de la Casa de Velázquez. Nouvelle Série*, núm. 43 (1) (2013), p. 273-293.

de les revolucions que van posar fi a l'Antic Règim. Aquesta crítica es nodria principalment de les limitacions que constataven en l'àmbit de la representació política, incapaç —afirmaven— d'articular eficaçment la naturalesa diversa dels interessos presents en la societat. Les diatribes responsabilitzaven els partits de notables de comportar-se de forma oligàrquica o caciquista; en definitiva, de manera excloent i naturalment elitista. Certament, aquesta sensibilitat impregnà la diagnosi que realitzà el corrent regeneracionista espanyol amb anterioritat al desastre colonial de 1898 i sobretot després, i que culminà en la influent enquesta dirigida per Joaquín Costa des de l'Ateneu de Madrid el 1901.⁷

A tot Europa les crítiques al parlamentarisme anaven adreçades als partits de notables —els protagonistes de la crisi del liberalisme— i procedien bàsicament de la perifèria dels sistemes polítics, tant dels agraristes nacionalistes i els socialistes romanesos —partits que dugueren a terme aliances contra natura per a desbancar l'oligarquia governant—, com dels partits de masses emergents, com ara el lerrouxista a Catalunya, els partits socialistes o els partits directament antiliberals.⁸

En la historiografia espanyola s'ha tractat la naturalesa del fenomen caciquista a bastament, però s'ha estudiat poc —o gens— com aquestes pràctiques sociopolítiques es readaptaren en escenaris de creixent politització electoral. En canvi, s'ha fet més èmfasi en el comportament electoral de les oposicions antidinàstiques. Això no obsta, d'altra banda, que calgui aportar molta més perspectiva i amplitud geogràfica a l'anàlisi de les campanyes polítiques i publicitàries en contra de la concepció caciquista del joc polític.⁹ El que constitueix un clar buit historiogràfic és l'anàlisi de la denúncia i dels denunciadors com a fet alhora discursiu i social, una via d'estudi que en l'actualitat està començant a motivar amb força els historiadors europeus.

En aquest capítol centraré l'atenció en l'anàlisi de la denúncia de la corrupció i de l'abús de poder a l'Estat de la Restauració en el discurs polític de Prat de la Riba; però també m'ocuparé de la mesura en què aquest discurs serví a la Lliga com a discurs legitimador de l'estratègia política de presa del poder a Catalunya, tot passant d'una posició electoral minoritària a una d'hegemònica a partir de 1918. I finalment tractaré de quin fou l'abast en la pràctica de l'agitació electoral centrada en la moralització dels comicis.

Foren els articles escrits entre la dècada dels anys noranta del segle XIX i l'any 1907 els que van concentrar el gruix de la crítica patriana a l'Estat de la Restaura-

7. J. COSTA, *Oligarquía y caciquismo como la forma actual de gobierno en España. Memoria de sección sometida a debate del Ateneo de Madrid en marzo de 1901*, Madrid, Establecimiento Fortanet, 1901.

8. Vegeu el cas romanès a S. MARTON, «*Une alliance improbable pour dénoncer le système politique et l'oligarchie*» parlementaire : les agrariens nationalistes et les socialistes roumains à la veille de la Grande Guerre», a O. DARD et al. (ed.), *Dénoncer la corruption. Chevaliers blanc, pamphlétaires et promoteurs de la transparence à l'époque contemporaine*, Paris, Demopolis, 2017 (en premsa).

9. Vegeu-ne un petit avançament en el meu capítol «The fight against corruption and the new politics in Urban Spain (1890-1923)», a J. I. ENGELS et al. (ed.), *Stadt. Macht. Korruption: Praktiken, Debatten und Wahrnehmungen städtischer Korruption im 19 und 20 Jahrhundert*, Stuttgart, Steiner (en premsa).

ció, que considerava directament corrupte.¹⁰ No ens ha d'estranyar aquesta cronologia per tal com coincideix amb la cresta de la crítica regeneracionista i finalitza amb l'etapa de plenitud política, que comença a partir de 1907 amb l'entrada de Prat com a president de la Diputació de Barcelona i amb la gran campanya de la Solidaritat Catalana desplegada amb motiu de les eleccions generals, just en el moment que es donà el «cop mortal del caciquisme», segons l'expressió de Prat mateix.¹¹

2. Estat corrupte i representació adulterada

Des del seu naixement, la Lliga Regionalista centrà la seva estratègia política en la lluita contra el caciquisme, raó per la qual posà l'èmfasi en l'epicentre de la corrupció electoral, considerada a l'època la mare de totes les corrupcions. En aquest sentit, els seus dirigents compartien la mirada de les tesis regeneracionistes, que cercaven els responsables de la prostració i la decadència de la nació espanyola. La corrupció o el frau electoral era la pedra de toc i el principal símptoma d'una representació política que es considerava fictícia i allunyada dels veritables interessos de la societat. Costa, Posada i Azcárate, entre d'altres, situaven l'origen del mal govern en l'existència de polítics incívics que no es movien per l'interès nacional, pel bé comú, sinó pel profit privat, i en aquesta finalitat havien segrestat l'Estat; en definitiva, que es comportaven de forma oligàrquica en atenció exclusiva al seu benefici particular i al de la seva clientela. Prat ho resumia amb l'expressió «govern de tribu».¹² Per a l'asturià Adolfo Posada, el remei era ben clar: sinceritat electoral, opinió pública i, a més, descentralització politicoadministrativa per a posar fi al que anomenava «l'omnipotència ministerial», origen de la corrupció electoral.¹³

Prat de la Riba s'identificà plenament amb aquesta diagnosi, si bé anava molt més enllà perquè en responsabilitzava no tant l'oligarquia governant —però també—, sinó sobretot el mateix Estat i les seves institucions. No ens ha de resultar estrany que Prat emprés la metàfora de la ciutadella per al·ludir al caciquisme i, per extensió, a l'Estat espanyol. I en un doble sentit: com a ciutadella quasi inexpugnable però al mateix temps «enderrocable» per l'elit catalanista que representava i que volia influir en els dissenys de l'Estat i volia exercir la seva parcel·la de poder; i en el

10. L'obra de Prat ha estat consultada principalment a *Enric Prat de la Riba. Articles*, Barcelona, Biblioteca Política Lliga Catalana, 1934, i a A. BALCELLS i J. M. AINAUD DE LASARTE (cur.), *Enric Prat de la Riba. Obra completa*, Barcelona, Proa i Institut d'Estudis Catalans, 1998.

11. «Els enemics de Solidaritat. Els caciquistes», *La Veu de Catalunya* (en endavant, LVC), 16 de maig de 1906. Sobre la Solidaritat Catalana, vegeu G. RUBÍ i F. ESPINET (ed.), *Solidaritat Catalana i Espanya (1905-1909)*, Barcelona, Base, 2008.

12. «La salvació d'Espanya II», LVC, 12 de febrer de 1899.

13. A. POSADA, *Estudios sobre el régimen parlamentario en España*, Madrid, Dirección y Administración, 1891.

sentit metafòric de la ciutadella com a sinònim d'opressió, en referència a la ciutadella borbònica aixecada arran de la derrota de 1714.

Prat partia d'una posició crítica amb el liberalisme polític perquè concebia la societat com una suma agregada d'individus atomitzats que se sentien indefensos i alhora dependents de l'Estat. En aquest mateix sentit, Prat i els intel·lectuals que compartien aquesta visió pensaven que el sufragi corporatiu podia ser l'alternativa al dèficit representatiu que constataren en unes institucions decadents. A més a més, el ciutadà, assenyalava Prat, se sentia tan esclau dins de l'Estat contemporani com ho era el ciutadà de l'Antic Règim sota l'imperi de l'absolutisme.¹⁴

Les reticències envers un estat no integrador i ineficaz no eren alienes a la tradició del catalanisme polític: l'obra de Valentí Almirall *L'Espagne telle qu'elle est* i les denúncies abocades en la revista *La Renaixensa* en són uns bons exponents.¹⁵ Ara bé, aquest Estat fou també terreny d'encontre de manera força transversal de l'elit dirigent catalana de la segona meitat del segle XIX. Era un estat uniformitzat i centralitzat, de fractura importada (francesa) i estrany a la dinàmica i la tradició de les regions que el configuraven. En aquest sentit, l'estat es concebia com una estructura aliena als interessos de Catalunya, tant perquè no els integrava com perquè estava governat de forma corrupta.

Per tant, en el discurs pratià la corrupció s'identificava amb mal govern, amb males praxis, amb un Estat inútil, inepte i ineficaz en un context de contraposició d'una regeneració estèril, la que proposaven els dinàstics, i una regeneració constructiva, la que empenyia el catalanisme polític. És per això que Prat resumia aquesta proesa en la «revolució des de baix» que pretenia impulsar la Lliga i que significava per a ell el contrapunt al projecte maurista de «revolució des de dalt», ambdós projectes destinats a mobilitzar la ciutadania, especialment les anomenades *classes productives*.¹⁶ Per al nostre autor, el catalanisme protestava contra totes les corrupcions, contra totes les incompetències de la política espanyola.

Des d'una concepció organícista de la societat, Prat subratllava la idea de l'artificiositat de l'estat liberal, que en realitat feia extensible a tots els estats europeus, com molts autors que recelaven de les bondats del parlamentarisme.¹⁷ L'estat nació era una «carcassa podrida i completament artificial», una «formació petrificada que treballa per aturar la lliure expressió de la vida dels pobles».¹⁸ És a dir, a banda

14. «Progressant», LVC, 3 de maig de 1899.

15. V. ALMIRALL, *L'Espagne telle qu'elle est*, París, Albert Savine Editeur, 1887. En conjunt, vegeu J. CASASSAS, *Intel·lectuals, professionals i polítics a la Catalunya contemporània (1850-1920)*, Barcelona, Els Llibres de la Frontera, 1989.

16. En aquest article, Prat assenyalava que les revolucions no es fan des de dalt, sinó des de baix, com s'havia fet a Catalunya («El sentit de la lluita. La lluita per la ciutadania», LVC, 5 d'abril de 1916).

17. Les influències intel·lectuals de Prat són heterogènies, si bé en destaquen les tesis de Balmes, Benoist, Spengler, Sighele, Orlando, Savigny, Maurras, Barrès, Le Play, Renan, De Maistre, Le Bon, Bonald, Suart Mill i Comte, entre d'altres. Vegeu en aquest sentit G. C. CATTINI, *Prat de la Riba i la historiografia catalana. Intel·lectuals i crisi política a la fi del segle XIX*, Barcelona i Catarroja, Afers, 2008, p. 287 i seg.

18. «A en Clarín», *La Renaixensa. Diari de Catalunya*, 1 d'abril de 1896. «La salvació d'Espanya», LVC, 2

de podrit i artificial, l'Estat espanyol era un destorb, un obstacle, especialment per al lliure desenvolupament de les nacionalitats com la catalana. El que necessitava Catalunya, doncs, era institucions lliures i un govern honrat, i una administració recta i intel·ligent, afirmà Prat a l'agost de 1899.¹⁹ Volia un estat de debò, que servís veritablement els ciutadans. Quan els governants no persegueixen el bé comú literalment, sostenia Prat, no hi ha Estat, «no hi ha govern, i les disposicions dictades pels que tenen el poder amb el fi de mantenir l'ordre de coses existent, són abusives, no tenen moral per a obligar».²⁰

En síntesi, la corrupció s'equiparava amb degeneració, descomposició, anarquia i desgovern. L'estat liberal era una entitat artificial i voluntària que en el cas específic de l'Estat espanyol no era «llum de civilització, font de vida i de progrés», tal com ho era a Europa, sinó que estava esgotat i anèmic.²¹ Seguint Hippolyte Taine, Prat entenia la societat separada i independent de l'estat. Aquest havia de respectar i reconèixer la societat «com ha de reconèixer i respectar los drets de la persona individual o humana».²² Per contra, la pàtria era per a Prat la comunitat històrica, natural i necessària.

En aquell tombant de segle, Prat clamava per una regeneració veritable davant aquell estat d'anarquia que per a ell significava que el govern no governava. Amb un to polèmic, Prat etzibava que no hi havia estat quan els governants no procuraven el bé de tota la societat. Aquesta era la reflexió que feu amb motiu del tancament de caixes el maig de 1899, quan «els tributs ja no són contribucions, sinó exaccions que no tenen altra raó d'obligar que la força».²³ A més a més, aquell Estat era, en mots de Prat, decrèpit i anava en contra de Catalunya, ja que no protegia Barcelona de les bombes i, en definitiva, no en garantia la seguretat o la carregava excessivament de contribucions.²⁴

Al marge de la ineptitud de l'Estat, Prat explicava, igual que ho feia Charles Benoist a la *Revue des Deux Mondes*, la crisi de l'estat modern a partir del que es va entendre com el fracàs del sufragi universal, que situaven en el cor o fonament principal del règim parlamentari liberal, al qual consideraven inconsistent i convencional.²⁵ Segons Prat, el sufragi universal estava desautoritzat, vista la seva pèssima

i 12 de febrer de 1899.

19. «Nacionalisme català i separatisme espanyol», LVC, 20 d'agost de 1899.

20. «L'actitud dels gremis», LVC, 14 d'octubre de 1899.

21. Amb P. MUNTANYOLA, *Compendi de la doctrina catalanista*, Sabadell, Imprenta La Renaixensa, 1894.

22. Intervenció del 26 de març de 1892 a l'Assemblea de la Unió Catalanista que aprovà les Bases de Manresa. Vegeu les esmenes a les bases 8 i 9 i les addicions no aprovades a A. BALCELLS i J. M. AINAUD DE LASARTE (cur.), *Enric Prat de la Riba. Obra completa*, vol. 1, 1887-1898, Barcelona, Proa i Institut d'Estudis Catalans, 1998, p. 180. Vegeu la referència d'H. TAINÉ, *Les origines de la France contemporaine*, tom v, *Le Régime Moderne*, París, Robert Laffont, 1986.

23. «L'obra de les bombes», LVC, 9 de setembre de 1905.

24. «L'Estat contra Barcelona», LVC, 18 de febrer de 1905; «Barcelona abandonada», LVC, 21 de febrer de 1906.

25. «Naturaleza de la representación política», dins «Miscelánea Jurídica», *Revista Jurídica de Cataluña*, vol.

aplicació, ja que els polítics el van voler presentar com «la universal panacea de todos los males».²⁶ Criticava el sufragi universal perquè entenia que aïllava l'individu. Aquesta marginació era «la causa de totes les corrupcions» perquè abocava l'elector a «tota mena d'immoralitats», ja que es veia constret pel «domini de veritables oligarquies polítiques».²⁷

Fent-se seus els mots de Benoist, el problema era que el sufragi «o queda secuestrado, acaparado por los caciques o está expuesto a las tentaciones del dinero. Siendo corruptible es corruptor. Entrega el país a tres o cuatro categorías o profesiones politiquerías. No produce más que una representación adulterada, una legislación impulsiva e incoherente, un gobierno precario y sujeto a mezquinas negociaciones de bastidor, un Estado incierto, vacilante, siempre en peligro de ser derribado. Es incapaz por igual de fundar una democracia y no fundar una demagogia». La solució consistia en el retorn a la representació medieval de classes i gremis, per bé que posteriorment, veient els rèdits que la Lliga obtenia en una competició electoral oberta, va anar abandonant aquesta premissa. Contràriament, animava la ciutadania a participar en els comicis electorals quan el 1908 afirmava que l'elector que no votava o votava malament era indigne de posseir els drets de ciutadania. O s'enorgullia del fet que la Lliga hagués dotat d'efectivitat el dret de sufragi. La força i la contundència dels fets el portaren a confiar més en la maduresa i la intel·ligència dels electors.

Tanmateix, durant força temps Prat, igual que altres autors, considerà el sufragi inorgànic adulterat i corrupte perquè, d'una banda, atesa la seva artificiositat, no representava els interessos dels ciutadans concrets dels territoris, sinó una entitat abstracta, la nació, i, de l'altra, abocava la representació dels ciutadans a la instrumentalització dels polítics d'ofici. Prat no retreia la universalitat del sufragi, sinó la manera d'encarnar-lo, en paraules seves, «d'activar-lo en l'organització natural, en l'estructura de la mateixa societat».²⁸ Per això s'inclinava per una forma orgànica del sufragi universal inspirada en la representació de les corporacions, i no pas solament en la dels individus. Tot i això, Prat defensava que el mandat imperatiu, propi de la representació política de l'Antic Règim, era inviable, com també ho era un parlament sense partits.²⁹

i, núm. 1 (1895), p. 37-39; Ch. BENOIST, «De l'organisation du suffrage universel. I- La crise de l'Etat Moderne» i «De l'organisation du suffrage universel. II- Expédients et palliatifs», *Revue des Deux Mondes*, juliol-agost 1895.

26. «El sufragio universal inorgánico y el sufragio universal corporativo», dins «Miscelánea Jurídica», *Revista Jurídica de Cataluña*, vol. 1, núm. 1 (1895), p. 367-374.

27. «L'atemptat contra el sufragi», *LVC*, 10 de gener de 1908.

28. *Ibidem*.

29. «La cuestión del mandato imperativo», dins «Miscelánea Jurídica», *Revista Jurídica de Cataluña*, vol. III (1897), p. 347-348.

3. Els polítics, els «caps de colla» i els partits dinàstics, «garba de clientele»

De ben segur, els principals responsables de l'adulteració del sufragi i de la degeneració del principi del govern representatiu eren els polítics que la *vox populi* de l'època denominava *caps de colla*. L'únic objectiu que tenien era explotar com una indústria la funció governamental.³⁰ Actuaven en organitzacions partidistes i tenien al seu servei els empleats públics. Polítics i funcionaris desnaturalitzaven els drets imprescriptibles i inalienables dels ciutadans. Els uns i els altres es burlaven dels preceptes amb «cínica indiferència», d'una manera tan natural que ningú no se n'adonava fins que queia víctima de les seves arbitrietats. Aleshores la indignació es feia presonera dels ciutadans, que contemplaven com aquestes irregularitats feien «il·lusòries quantes garanties s'han escrit en lo paper dels Codis».³¹ Aquí la corruptela esdevenia una manifestació d'una conducta corrupta, indigna i, per tant, degenerada.

Prat qualificava els polítics d'intrigants que «xafardegem com pescateres» i els parlamentaris de «xerraires i vividors».³² Creia que a Espanya mancaven veritables homes d'estat i que les nacions no es governen amb paraules, sinó amb obres.³³ Contràriament, la política espanyola es caracteritzava per ser la «política de la falta de govern, dels desgavells en l'Administració, de la corrupció i la banalitat, la política dels que no naveguen i exèrcits que no lluiten i empleats que roben però no administren».³⁴ I afegia que la veritable força regeneradora provenia no pas de les «tribus d'oradors», sinó de les «classes socials poderoses per llur activitat, per llur riquesa, per llur intel·ligència».³⁵ Al tombant de segle, Prat recelava profundament de la capacitat regeneradora dels partits dinàstics de la Restauració, representats per polítics que «amb la paraula en tenen prou, de realitats no se'n preocupen, i així com viuen satisfets amb llibertats que només són en les lleis, també en tenen prou i es donen per satisfets amb haver escrit la regeneració en llurs programes i en llurs articles periodístics».³⁶ Aquestes dures paraules s'han d'emmarcar en la profunda decepció que aquests sectors van experimentar davant de la desatenció del govern de Silvela i Polavieja envers les reivindicacions catalanistes.

Segons Prat, els partits dinàstics eren una «garba de clientele mal lligada per l'interès particular», de la mateixa manera que el parlamentarisme es basava en un sistema de corrupteles. La clientela o *amicitia* era una corruptela més, però al cap i

30. «Les indústries polítiques», *La Renaixensa. Diari de Catalunya*, 4 de novembre de 1896.

31. «Progressant».

32. «La dictadura», LVC, 6 de juny de 1899. «Constitucions i privilegis», LVC, 27 de setembre de 1899 (article també publicat a *Lo Somatent*, de Reus, el 29 del mateix mes).

33. «La salvació d'Espanya», LVC, 2 i 12 de febrer de 1899.

34. «Política espanyola», LVC, 23 de juny de 1899.

35. «La salvació d'Espanya».

36. «L'actitud dels gremis», LVC, 14 d'octubre de 1899.

a la fi era una autèntica font de poder. I, al capdavant, tant a Espanya com a l'antiga Roma, era una institució extralegal, contrària a la llei. D'altra banda, el patró no compareixia davant dels tribunals a defensar el seu client, sinó que el deixava a la intempèrie, ja que sempre intentava burlar la justícia.³⁷ En aquelles dates, Prat descrivia les Corts espanyoles com una colla d'amics i els partits com unes associacions privades que existien per a explotar la cosa pública.

Afortunadament, sostenia Prat —i ho subscriuien altres intel·lectuals europeus, el parlamentarisme estava entrant en l'agonia. De fet, s'hi referia com a «pseudoparlamentarisme» que practicava una doble tirania: la que anava de dalt a baix, la dels cacics, i la que anava de baix a dalt, «la tirania popular, [...] filla del sufragi universal, porta de la representació dels ciutadans, amb un luxe aclaparant d'eleccions i escrutinis, i certificats i paperassa». Tot plegat era pura ficció quant a electors i votacions —continuava insistint—, «però realitat com a poder efectiu dintre dels organismes de l'Estat».³⁸

Enfront del record de la denegació del concert econòmic que havia reivindicat el catalanisme perquè es veia com un mer privilegi, Prat es defensà amb contundència sostenint que els diputats eren uns privilegiats perquè no havien de respondre de les «seves dites o escrits com els altres ciutadans [...] amb la indiferència i la complicitat de tots».³⁹

De fet, en l'obra de Prat, el règim polític de la Restauració s'identificava amb l'abús i la falsedat sistemàtiques. Per això justificava el moviment d'indignació i de protesta que emprengué la Lliga en benefici d'una nova política que, en mots del mateix Prat, fugís de «retòriques declamacions» i de «congressos de comèdia». Per a ell, la nova política havia de consistir en una nova era d'educació pràctica, en contra tant de la tirania del poder, insistia Prat des del seu profund conservadorisme, com de la demagògia de les «turbes». En definitiva, Prat concloïa que els problemes de govern no es resolien amb axiomes d'ideòleg, sinó amb el coneixement profundíssim de la realitat. A la vella política hi contraposava la política positiva, la política dels fets, de la realitat, en definitiva, la que ell planificà i executà des de la Mancomunitat.

4. La «higienització» de la política: la sinceritat electoral

Malgrat que Prat encara pensava que el sufragi corporatiu havia de matisar o bé complementar el sufragi inorgànic universal, confiava plenament en la força de les urnes i en la transformació en profunditat dels hàbits electorals. Per això entenia que calia dur a terme un treball de «desinfecció», una tasca que creia que era el millor que la Lliga havia fet. La farsa electoral produïa deshonra. Així, a la vetlla de

37. «L'amicitia moderna», *La Renaixença*, 5 de març de 1893.

38. «La mort del Círcol Conservador», *LVC*, 6 de febrer de 1905.

39. «L'escàndol del Congrés», *LVC*, 31 d'octubre de 1904.

les eleccions generals d'abril de 1907 recomanava fermament que la coalició de la Solidaritat Catalana lluités «netament, lleialment, sense coaccions, sense violències, sense corrupcions indignes». Segons Prat, l'urna electoral era l'expressió i la manifestació del poder polític del ciutadà. No en va, es vantava que la Lliga havia ensenyat als catalans a respectar el sufragi. Per a ells, aquest partit era i havia estat una escola d'educació política.

Només així s'havia pogut enderrocar el poder del cacic. Perquè la corrupció era, ras i curt, «la ciutadella del caciquisme». Aquell govern de cacics, afirmava Prat, impedia que el poble pogués intervenir en la cosa pública.⁴⁰ Calia, en conseqüència, posar fi a la falsificació de la voluntat col·lectiva. Era la punta de l'iceberg d'aquesta ciutadella. Per a ell, aquesta manipulació era «una indigna expoliació dels drets d'altri, més repugnant i més trascendental que qualsevol dels robaments vulgars castigats amb penes de presó».⁴¹ Els cacics feien les eleccions per a guanyar-les de la manera que fos: «per allà on passaven els seus escamots d'electors assalariats, quedava un rastre de maldat, de corrupció, de rebaixament moral».⁴²

Amb aquesta empresa d'«higienització», els ciutadans podien exercir dignament la plenitud de les llibertats polítiques.⁴³ Per a Prat, el referent era el govern representatiu britànic. En diverses ocasions manifestà la seva satisfacció davant el canvi que segons ell s'estava produint, gràcies a l'exemple de la Lliga, en la mentalitat col·lectiva i davant els sentiments cívics que estaven arrelant a Catalunya, principalment a Barcelona, fins al punt que la consciència pública rebutjava, sancionava i desqualificava «al qui roba actes o ajuda a robar-ne, amb la mateixa severitat que el qui roba pisos o carteres».⁴⁴ Per a Prat, en els règims representatius «l'urna és més inexpugnable, forta i sagrada que el mateix Capitoli»; l'urna era una extensió de «la inviolabilitat de la casa en què l'home viu», símbol de les llibertats individuals.⁴⁵

Naturalment, el que importava era maximitzar el nombre de vots. Aquí radicava la font del poder de la Lliga, de manera que altrament, amb trampes electorals, un partit antidinàstic com aquest no hi tenia res a fer, com tampoc els seus eterns enemics, els republicans lerrouxistes. Tampoc no es tractava de restar importància a la dignitat dels vots emesos a les urnes. Tanmateix, l'objectiu era mobilitzar els ciutadans tot fent-los conscients dels seus deures cívics. Aquí la tasca de Francesc Cambó fou ingent: Prat reconegué que el «diccionari d'electors» que aquell enginyer es convertí en una gran arma de combat. Calia, en conseqüència, depurar de totes totes el cens electoral, ple de difunts o no residents en els col·legis o d'electors que

40. «L'obra de sempre», LVC, 13 de març de 1901.

41. «La mort del Círcol Conservador».

42. *Ibidem*.

43. «Notificació», LVC, 3 de març de 1905.

44. *Ibidem*.

45. *Ibidem*.

s'havien mudat definitivament. Fou una gran tasca pedagògica confeccionar fulls amb instruccions precises sobre la mecànica del vot. A tall d'exemple, a la circumscripció de Barcelona s'elegien set diputats: cinc per a majories i dos per a minories. El vot era de caràcter plurinominal, però alhora era limitat, la qual cosa reforçava la representació de les minories. En cada conjuntura electoral es lluitava per les majories o s'anava a la copada, és a dir, es presentaven alhora candidats per a majories i candidats per a minories. Mítings, fulls d'instruccions, treballs de depuració del cens, l'ús del vot porta a porta, interventors que vetllaven en les meses electorals per la puresa del sufragi: tot plegat comportà una veritable revolució civicoelectoral que també desplegaren els republicans. Respectant el sufragi, respectant la voluntat dels electors, s'enderrocava el poder dels cacics.

5. L'abast de la lluita contra la corrupció electoral

Per al conjunt dels intel·lectuals regeneracionistes, la corrupció electoral era la mare de totes les corrupcions: alimentava d'arrel la corrupció parlamentària i administrativa i, finalment, repercutia en la corrupció de tot el sistema polític i de la mateixa societat.⁴⁶ En aquest sentit també s'expressava l'escriptor i historiador Josep Pella i Forgas, un dels fundadors de la Lliga Regionalista i representant del catalanisme històric més reticent a l'acció política partidista, que considerava que les eleccions eren un element corrosiu. Malgrat que estaven mal muntades, assenyalava Pella, eren l'únic mitjà legal per a intervenir en la cosa pública.⁴⁷ Tanmateix, afirmava que la Lliga no es podria convertir en un centre electoral i prou, sinó que precisament era el camí que s'havia emprès d'ençà de la victòria de la candidatura dels quatre presidents en les eleccions generals del maig de 1901.⁴⁸

Fou precisament Josep Pella i Forgas qui es va veure involucrat en un cas de presumpta corrupció electoral —i no era la primera vegada— quan, en les eleccions generals celebrades el 10 de novembre de 1905, la Lliga obtingué dos escons per a minories, mentre que la Unió Republicana guanyà els comicis assolint els cinc de les majories. La candidatura que presentà la Lliga era plena de candidats per a majories. Pella ja feia temps que pretenia asseure's al Congrés dels Diputats, però la direcció de la Lliga no ho veia amb bons ulls i preferia altres candidats, com ara el poeta Joan Maragall, que declinà l'ofertament de Prat de la Riba. Per la seva banda, Cambó pretenia que sortissin escollits ell i Puig i Cadafalch. Finalment, els candidats considerats menys catalanistes, segons l'opinió de Pella, que els hi veia un tarannà

46. Parafrasejo Gumersindo de AZCARATE, *El régimen parlamentario en la práctica*, Madrid, Sobrinos de la Sucesora de M. Muniesa de los Ríos, 1931, p. 81.

47. J. PELLA Y FORGAS, *La crisis del catalanismo*, Barcelona, Imprenta Henrich i Cia. [1906], p. 104.

48. *Ibidem*, p. 84-91.

oportunistes, foren els candidats «econòmics» Frederic Rahola i Ignasi Girona. Per això Pella no estava del tot tranquil.

En aquella ocasió van desaparèixer misteriosament unes actes dels districtes quart i cinquè de la ciutat de Barcelona. Prat acusà Pella d'haver-les amagat, mentre que Cambó assegurà que el seu fill, a més a més, les havia falsificat. Al cap de dos dies les actes van aparèixer a l'entrada de les oficines de la Junta del Cens a l'Ajuntament de Barcelona. Pella feu cas a Prat i demanà l'anul·lació de l'acta del districte cinquè perquè assegurava que estava falsificada. Al final es va donar per bona l'acta que van presentar els interventors republicans, curiosament favorables a l'elecció de Rahola i de Girona i que segons Borja de Riquer eren «protegits» d'un diputat republicà economista, Pere Pi i Sunyer. Pella estava disgustat per la política d'aliances que havia desenvolupat la Lliga i per les trampes electorals que els seus candidats presumptament havien comès a Granollers i a Vic, que ell no reeixí a desmentir i que el dugueren a donar-se de baixa del partit.⁴⁹ Cambó estava del tot interessat en aquesta expulsió i Prat volia evitar que l'afer esdevingués massa públic, per por d'un escàndol.⁵⁰

Però no foren les intrigues dels adversaris les que condemnaren l'historiador a la defenestració, sinó les internes de la mateixa Lliga Regionalista, que estava fent bandera de la sinceritat electoral. Com era habitual, del que es tractava era d'evitar l'escàndol públic: en aquesta ocasió, per a tancar les conspiracions internes i una més que probable falsificació pactada amb els republicans per tal de poder assegurar dos diputats per a minories, encara que no fossin els desitjats (Cambó i Puig i Cadafalch), i tot plegat amb el resultat final del «sacrifici» d'un nom del catalanisme històric com era Pella. Tampoc no va quedar clar si per a «defensar-se» d'aquelles intrigues Pella s'apropià de les actes fent-les desaparèixer provisionalment, tot i que, pel que sembla, no va ser a temps de manipular-les.

Aquest afer posa en relleu, d'una banda, que la Lliga començava a experimentar una crisi de creixement, la qual cosa comportava que havia d'assumir que el catalanisme deixava de ser un moviment i es convertia en una organització partidista; i, de l'altra, que davant la força aclaparadora dels republicans i preveient que podien acusar una implacable derrota, preferien salvar com fos dos llocs per a minories, encara que no fossin els candidats més adequats. En segon lloc, l'expulsió de Pella i Forgas significà el soterrament de les intrigues que molt probablement havien portat a la pràctica de la corrupció electoral. Prat no tenia altra alternativa que tancar l'afer com fos. Si sortia a la llum pública, si l'afer esdevenia un escàndol declarat, l'honorabilitat de la Lliga i dels seus dirigents s'hauria posat en dubte per sempre. En

49. El candidat per Manresa també hagué d'argumentar el perquè d'un acte presumptament falsejat a la ciutat de Manresa. Vegeu Maria Gemma RUBÍ CASALS, *Entre el vot i la recomanació. Partits, eleccions i canvi polític a Manresa, 1899-1923*, Manresa, Angle, 1995.

50. LL. COSTA I FERNÁNDEZ, *Josep Pella i Forgas i el catalanisme*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1997. B. de RIQUER, «La defenestració política d'en Pella i Forgas o sobre la pretesa "honradesa" electoral de la Lliga», *Revista de Girona*, núm. 97 (1981), p. 243-250. J. Pella i Forgas, *La crisis del catalanisme*, apèndix A, p. 97-101.

aquest sentit, en la pràctica rebutjaven les trampes electorals fins a un cert punt, fins al límit de la tolerància social, del que l'opinió pública estava disposada a admetre o no. Per a mobilitzar l'electorat els convenia un discurs de moralització electoral, però si calia, si es presumia que el candidat elegit no havia de ser l'idoni o es veia perillar una elecció, els hàbits de sempre podien tornar a ser una solució còmoda.

Posteriorment, la comissió de corrupció electoral esdevingué progressivament més difícil de tolerar per una societat que es va anar acostumant a la competició electoral, a la força del nombre de vots i a la lluita neta. Això no vol dir que la Lliga no participés de l'encasellat oficial, sobretot a partir del moment, el 1918, que s'integrà en governs de coalició al costat de les diverses faccions dels partits dinàstics, o bé que no participés d'una pràctica prou estesa com fou la compra de vots.⁵¹ Tot plegat ens porta a observar que la lluita anticaciquista estigué alimentada per alguns components retòrics, com ara la reivindicació de la sinceritat electoral o de la moralitat pública, per la dinàmica de confrontació electoral creixent en un nou escenari de masses i per la descomposició precoç del torn dinàstic a Catalunya. Sense menystenir, ans al contrari, la valuosa aportació d'Enric Prat de la Riba en els anys més «rebels» —com així els qualificà Rovira i Virgili—, que foren els que anaren del tombant de segle fins al 1907, en les campanyes anticaciquistes i en la divulgació dels valors d'una nova ciutadania cívica, la confiança en la voluntat política dels ciutadans i el relatiu èxit de l'estratègia possibilista demostrada en l'obra de la Mancomunitat de Catalunya.⁵²

51. Ho he pogut comprovar per al cas de Manresa: G. RUBÍ, *Els catalans i la política en temps del caciquisme: Manresa, 1875-1923*, Vic, Eumo, 2006. Vegeu també G. RUBÍ, «Coaliciones de turno».

52. El treball més recent sobre l'obra de la Mancomunitat de Catalunya és el d'Albert BALCELLS (cur.), *La Mancomunitat de Catalunya (1914)*. *Simposi del Centenari*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2015.